

Atatürk Döneminde (1923-1929) Türkiye Ekonomisi

Gülay SARIÇOBAN*

ÖZ

Türkiye’de 1923’den günümüze kadar olan süreçte farklı ekonomi politikaları uygulanmıştır. Atatürk dönemi ekonomi politikalarını dönemsel olarak, 1923’de Cumhuriyetin ilanından 1929 dünya ekonomik buhranına kadar geçen, liberal ekonomi politikalarının uygulandığı dönem, 1930’dan Atatürk’ün 1938’de ölümüne kadar geçen sürede uygulanan devletçi ekonomi politikaları şeklinde sınıflandırabiliriz. Bu çalışmada Atatürk dönemi (1923-1929) ekonomi politikaları incelendi. 1920’de yeni Türk Devleti kurulduğunda Osmanlı’dan çok kötü bir ekonomik miras devralmıştı. Böyle bir ortam içinde sınırlı kaynaklarla bağımsızlık savaşı verilecekti. Atatürk tam bağımsız bir devlet olabilmek için, öncelikle ekonomik bağımsızlığa vurgu yapmıştır. Bu amaç doğrultusunda bazı iktisadi tedbirlerin alınması ve bir an önce uygulamaya geçilebilmesi için İzmir’de, İktisat Kongresi tertip edildi. Bu kongre Türkiye’de Cumhuriyet döneminde ekonomi alanında düzenlenen ilk kongre olması ve karma ekonomik modelin benimsenmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Kongre sonunda, Misak-ı İktisadi adında bir belge yayınlanarak, yerli üretimin geliştirilmesine, lüks ithalattan kaçınılmasına ve ekonomik gelişmeye katkı sağlaması şartıyla yabancı sermayeye izin verilmesi kabul edildi. Ayrıca, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi gruplarınca 281 madden oluşan önemli kararlar alındı. Öte yandan, İzmir İktisat Kongresi kararları ve CHP’nin bildirisinde yer alan ekonomik politikalar, kurulan hükümetlerin programlarında da yer aldı. İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası ve yerel nitelikli bankaların kurulmasıyla kredi imkânları artırıldı. 1927’de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunuyla, hem yerli sanayi teşvik ediliyor hem de özel sanayi koruma altına alınıyordu. 1929 yılında önce Amerika’da başlayan sonra tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz Türkiye’yi de etkiledi ve yeni ekonomik tedbirler almayı zorunlu kıldı. Bu doğrultuda Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin öncelikli olarak üç temel amacı vardı. Bu amaçlar sırasıyla halkı tutumlu olmaya ve tasarrufa yöneltmek, yerli malların kullanımını artırmaktı. Sonuçta ise ithalatı azaltma yoluna gidilerek, yerli üretimin artırılması sağlanmak istendi. Diğer taraftan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılarak hükümetin döviz piyasasına müdahalesi mümkün hala getirildi. Bu yasa ile paranın değerini düşürmeye çalışanların ağır bir şekilde cezalandırılmasının önü açıldı. Fakat alınan bu tedbirler istikrarın sağlanmasında yetersiz kaldı. Çünkü ülkede para politikasını kontrol altına alabilecek bir banka yoktu. Bunun için Merkez Bankası Kanunu çıkarıldı ve Merkez Bankası kurulmuş oldu. Netice itibarıyla incelediğimiz dönemde, yeni bir ekonomik model oluşturularak ekonominin temelleri atılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türkiye Ekonomisi, Türkiye İktisat Kongresi

Turkish Economy in Atatürk’s Era (1923-1929)

ABSTRACT

Different economic policies have been carried out from 1923 till today in Turkey. We can cyclically classify the economic policies in Atatürk’s era as the period from the proclamation of the republic in 1923 to the world economic depression in 1929, the period in which liberal economic policies were practiced, and the statist economic policies practiced from 1930 until the death of Atatürk in 1938. In this study, the economic policies in Atatürk’s era (1923-1929) have been scrutinized. When the new Turkish State was established in 1920, it took over a very bad heritage from the Ottoman. In such a situation the ware of independence would be fought. Atatürk, in order to become a complete independent state, first emphasized the economic independence. For this purpose, İzmir Economic Congress was held in order to take some economic precautions and immediately practice them. This congress plays an important role in being the first congress held in the field of economy in the republic era in Turkey and in adopting the mixed economic model. At the end of the congress with the publication of a document named Misak-i (National) Economy, it was accepted that foreign capital would be permitted under the condition that it would develop home production, avoid luxury consumption, and contribute to economic development. In addition, important decisions that include 281 items were made by a group of farmers, merchants, businessmen, and labors. On the other hand, the decisions made in İzmir Economic Congress and the economic policies in RPP (CHP) took place in the programs of the established governments. With the establishment of Turkish Bank, the Industry and Mine Bank, and other local banks the credit facilities were increased. With the Law for The Encouragement of Industry in 1927, both the local industry was encouraged and the private industry was taken under protection. The economic crisis that first started in America and affected the whole world also affected Turkey and it become compulsory to take new economic precautions. At this vein, National Economic and Austerity Community was founded. The community had primarily three basic goals. These goals were to direct people to spare, save, and increase the use of local goods. As a result, it was aimed to increase the local production by decreasing import. On the other hand, the Law for Protection of the Value of Turkish Currency was introduced and it became possible to intervene the foreign exchange market. With this law, it paved the way for those who tried to decrease the value of money to be punished. However, all these precautions fell short for stabilization because there was no bank to take the money policy under control. For this reason, the Law for the Central Bank was introduced. As a result, the economic foundations were laid by creating a new economic model.

Keywords: Atatürk, Turkish Economy, Turkish Economic Congress

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-9309-8363, gulay.saricoban@hacettepe.edu.tr
Makalenin Gönderim Tarihi: 26.06.2020; Makalenin Kabul Tarihi: 26.06.2020

1. Giriş

1920’de yeni Türk Devleti kurulduğunda, Osmanlı döneminden çok kötü bir ekonomik ortam devralınmıştır. Bu kötü ekonomik miras içinde sınırlı kaynaklarla bir bağımsızlık savaşı verilecekti. Nitekim Büyük Millet Meclisinin açılışından, ilk bütçe kanununun onaylandığı 28 Şubat 1921 tarihine kadar geçen süreye baktığımızda çıkarılan 103 kanundan 62’sinin mali konulara ilişkin olması 1920’ler Türkiye’sinin çok önemli mali sorunlarla karşı karşıya kaldığının açık kanıtıdır (Çölaşan, 1981).

İstanbul ve Batı Anadolu’nun dışında 1921 yılında Ankara Hükümetinin askerlik daireleri ve şubelerine yaptırdığı sayıma göre, ilkel yöntemlerle yapılan tarım, Anadolu’nun birinci kaynağıydı. İzmir’te Deniz Kuvvetlerine ait bir tersane, Eskişehir’de demiryolu tamir atölyesi, Kayseri’de pastırmacılık yapan işletmeler, Konya’da döküm atölyeleri ve Kastamonu’da kereste fabrikaları vardı. Madenler yönünden oldukça zengin olan ülkenin madenleri işletilemiyordu. İşletilenlerde yabancıların elindeydi. Karayolları ilkeldi. Osmanlılar zamanında yabancıların elinde olan demiryollarına 15 Temmuz 1920 günü çıkarılan bir kanunla Kuva-i Milliye el koymuştu (Aksoy, 1991).

Ülkenin çok uzun bir kıyı şeridi olmasına rağmen limanlar arasında kıyı taşımacılığı çok zayıftı. İzmir, Trabzon ve İstanbul dışarıya açılan liman kapılarıydı. Tarım arazilerinin verimliliğini artırıcı çalışmalar yetersizdi. Ülkedeki yabancı şirketlerin öz varlıklarının değeri yaklaşık 63 Milyon Sterlin değerindeydi. Bunun % 45’i Almanlar, % 26’sı Fransızlar, % 22’si İngilizler, % 4’ü Belçikalılar ve % 2’si Amerikalılara aitti. 1923 yılında yabancı sermayenin ekonomik alanlara dağılımı ise yaklaşık olarak demiryolları % 62, bankalar % 16, liman ve belediye hizmetleri % 8, ticaret % 6, madencilik % 5, imalat % 3 şeklindeydi. Öte yandan savaşlar neticesinde nüfusun azalması ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemişti (Tezel, 1986).

1921 sanayi sayımı, yeni Türkiye’nin henüz kurulmakta olduğu bir sırada, ne ölçüde bir sanayi kesimi devralmakta olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Her ne kadar İstanbul, İzmir, Adana ve Bursa gibi büyük sanayi illeri milli sınırlar dışında olduğu için sayım dışı bırakılmışsa da alınması gereken tedbirler ve planlamalar konusunda fikir vermiştir (Aybars, 1984).

Ankara Hükümeti bir sanayi sayımı yaparak ülke kaynaklarını tespit etmeye çalışırken İstanbul tüccarı da Milli Mücadele kazanılır kazanılmaz, ekonomiyi yabancı hâkimiyetinden kurtarmak için örgütlenerek 1 Aralık 1922’de “Milli Türk Ticaret Birliği” kurmuştur (Başar, 1966).

Birliğin kurucularından olan ve genel sekreterliğini üstlenen Ahmet Hamdi Başar amaçlarını şu şekilde dile getirmiştir: “Milli Türk Ticaret Birliği, gerek ithalat ve ihracat ticaretinde, gerek toptancı ve yarı toptancı ticarete Türk tüccarının hâkim olmasını amaç edinmişti. Liberal bir görüş ve serbest rekabet şartları içinde ticaretin millileştirilmesi, iktisadi hâkimiyetin Türk milletinin eline geçmesi için başlangıç döneminde devlet gücüne dayanan bir müdahalenin zorunlu olduğuna inanmaktaydık” (Başar, 1966).

Milli Türk Ticaret Birliği yalnız tüccarı değil esnaf ve işçileri de örgütlenerek “İstanbul Esnaf Birliği” ve “Türkiye Umum Amele Birliği”ni kurdurmuştur. Bu tür bir örgütlenmeye gitmenin gerekçesini ise Ahmet Hamdi Başar şu şekilde ifade etmiştir: “Biz henüz işçisiyle, tüccarıyla, sosyal sınıfları teşekkül etmemiş bir toplum olduğumuz için yapacağımız iş, Türk olarak bu sınıfları yaratmak ve aynı zamanda bunların birbirine düşman olmamasına ve elbirliği ederek iktisat meydan muharebesini kazanmalarına çalışmaktır” (Başar, 1966).

Daha sonra Mili Türk Ticaret Birliği’ni kuran tüccarlar, gelecekteki ekonomik gelişmeleri tartışmak üzere bir kongre düzenlemeyi düşündüyseler de, İzmir İktisat kongresinin toplanması bu tasarımı engellemiştir. Birlik buna rağmen iki küçük toplantı yapıp, kongreye bir rapor sunmuştur. “İzmir İktisat Kongresi’nden Türk Tüccarı’nın İstekleri” adıyla sunulan 12 maddelik raporda, gümrük himayesi, tekel sisteminin kaldırılması, milli bir bankanın kurulması gibi hükümler yer alıyordu ve bu maddelerin hepsi kongrede kabul edilecektir (Ökçün, 1968).

İşte bu ortam içinde Atatürk, 1 Mart 1922’de, T.B.M.M.’ni açış konuşmasında, ekonomiye ağırlıklı olarak yer vermiş ve sanayileşmenin önemine değinmiştir. Atatürk bu konuşmasında özet olarak;

- 1- Avrupa rekabeti yüzünden çökmüş ve ihmal edilmiş olan sanayinin modern araçlarla desteklenmesi,
- 2- Kamu çıkarlarını doğrudan ilgilendiren kuruluş ve müteşebbislerin teşvik edilmesi,
- 3- Madencilik, bayındırlık işleri ile öteki ekonomik konularda, hükümetçe her türlü kolaylığın sağlanması gerektiğini söylemiştir (Tezel, 1982; 262)

Ancak, Atatürk tüm bu işlerin başarılmasını tam bağımsızlığın sağlanıp korunmasıyla mümkün olabileceğini ifade etmiştir. Tam bağımsızlığın kaynağını da, mali bağımsızlık oluşturmaktır. Dolayısıyla mali bağımsızlık olmadan, bir ülkenin yaşaması ve kalkınması olanaksızdır.

İşte bu amaçla daha Cumhuriyet ilan edilmeden, 17 Şubat 1923'te bağımsız ekonomiye geçiş için alınacak iktisadi tedbirleri görüşmek ve tartışmak üzere, İktisat vekili Mahmut Esat Bozkurt'un girişimi ve Mustafa Kemal'in desteğiyle "Türkiye İktisat Kongresi" toplanmıştır (Tokgöz, 2001; 15).

2. Milli Burjuvazinin Oluşturulması

Osmanlı imparatorluğundan Cumhuriyete intikal eden mirası üretim güçleri ve üretim ilişkileri açısından ele aldığımızda çok olumlu bir tablo ile karşılaşmamaktayız. Ancak İstanbul ve İzmir gibi birkaç şehirde ticaret burjuvazisine rastlamak mümkündür. Fakat bunlarda genellikle azınlıklar ve Levantenlerden (TDK, 1983; 788) oluşmaktaydı. Sanayi ise henüz batılı anlamda seri üretime dayalı bir yapıya sahip değildi. Kırsal kesimde de halk özellikle doğu ve güneydoğu Anadolu'da tamamen dışa kapalı üretim ilişkileri içindeydi. Bu durum Ziya Gökalp tarafından 1923 seçimleri öncesi şu şekilde dile getirilmiştir:

"... Bugün bizde ne bilinçli bir burjuva sınıfı, ne de bilinçli bir işçi sınıfı mevcuttur. Binaanaleyh Türkiye işçi sınıfının burjuva sınıfı aleyhine başkaldırma zamanı henüz gelmemiştir. Burjuvazi sınıfının tarihi iki rolü vardır ki, bunlar ülkemizde henüz icra olunmamıştır. Bunlardan birincisi feodalizme nihayet vermek, ikincisi ulusal bir sanayi yaratmaktır..." (Çavdar, 1983; 1049).

İktisadi zihniyet açısından bakıldığında ise Cumhuriyet Osmanlıdan "serbesti" ile "himayecilik" arasında salınan bir iktisadi yaklaşımlar kümesi devralmıştır. Kendi iktisadi karar ve modellerini de bunlar ya da bunların türevleri üzerine bina etmiştir (Çavdar, 1983; 1050).

Kurtuluş savaşının başladığı yıllarda kentlere bakarsak "kentsel bir işçi sınıfının olmadığını söyleyebiliriz." Birbirleriyle iktisadi sosyal, siyasal, kültürel bağlantıları bir hayli zayıf olan on binlerce küçük köye dağılmış olarak yaşayan köylü yığınları, siyasal etkinlikten yoksundu. Bağımsızlık hareketini sürükleyen asker-bürokrat kadro, sahip olduğu burjuva ulus-devlet ideolojisi ile, Türkiye'nin 1920'lerdeki toplumsal yapısı içinden, geniş köylü yığınlarının siyasal seferberliğine dayanan bir köylü hareketi yaratmaya yöneldi. Müslüman-Türk topluluklarının zenginçe öğeleriyle kurulan siyasal bağlantılar, kurtuluş savaşının olduğu kadar, savaştan sonraki yapının da temel özelliklerini belirlemeye devam etti (Tezel, 1986).

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde özellikle İttihat ve Terakkiyle birlikte iktisadi Milliyetçilik anlayışının ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu anlayış ulusal ekonominin geliştirilmesi ile bir Türk girişimciler sınıfının yaratılması için bazı Türklerin zenginleştirilmesini giderek eşanlamli saymaya başladı. Türkiye, Türkler arasında zengin insanlar olmadığı için fakirdir. Bazı Türklerin zengin olmasına fırsat verelim ki Türkiye zengin olsun demeye gelen bu gelişme anlayışı, ilk büyük uygulama fırsatını Birinci Dünya Savaşında buldu.

Devlet gücünün ve olanaklarının, çeşitli yollarla kişilerin zenginleştirilmesi için kullanılmasının ulusal ekonominin geliştirilmesi için gerekli görülmesi, Kemalist yönetici kadronun içinde de sürdü (Tezel, 1986).

II. Meşrutiyetle birlikte Osmanlı'da başlayan ve Cumhuriyet Türkiye'sinde de devam ettirilen önemli bir uygulama da şirketleşme hareketidir. Bu şirketleşme hareketi I. Dünya Savaşında dönüm noktası olmuştur. İttihat ve Terakki hükümeti savaşa ulusal işadamları yaratmak ve ulusal iktisadi kurmak için şirketleşme hareketine ivme kazandırmıştır. 1923 yılına kadar Anadolu'da kurulan şirket sayısı 76'ya ulaşmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse Kurtuluş savaşını yönetici kadroları geniş ölçüde İttihat ve terakki hareketi içinde yetişmiş kadrolardır. İttihat ve Terakki hareketi de zaten Osmanlı feodallerinin işçilerin ya da yoksul köylülerin değil, memurların, eşraf denilen yarı tüccar, yarı kapitalistleşen çiftçi konumunda bulunan toplumsal kategorilerin oluşturduğu bir harekettir. İttihat ve Terakkinin toplumsal desteğine, ideolojisine ve 1908'den sonraki iktidar uygulamalarına baktığımız zaman hareketi "milli burjuva devrimi" olarak nitelemek gerekir. Klasik özgürlükler, anayasalı parlametolu yönetim, Türk milliyetçiliği, ekonomik liberalizm ve milli burjuva özlemi bu hareketin temel elemanları olarak tanımlanabilir (Şaylan, 1983).

İttihat ve Terakkinin başlattığı "milli burjuvazi" yaratma çabaları sonucunda "I. Dünya Savaşının sonlarında ülkedeki ulusal sermayenin payı %20'ye yaklaşmıştı".¹ Ancak cumhuriyetin devraldığı bu ticaret

burjuvazisi ulusal burjuvazi olarak nitelendirilemezdi. Çünkü bu kişiler yani yeni egemen tüccarlar gene dış ülkelerdeki sermayenin mümessilliğini yapma yolunu tercih etmişler, eski tüccarın yerini almadan ötede bir niteliğe bürünmemişlerdir. Böylece ticaret yeni devletin kuruluş döneminde de geniş çapta dışa bağımlı, ithalatın ağırlıklı bir yere sahip olduğu, bir yerde dış şirketlerin yurt içi dağıtıcılığından öteye gitmeyen bir karaktere sahip bir görünümdeydi (Çavdar, 1983; 1056).

3. Türkiye İktisat Kongresi

Daha Lozan Antlaşması imzalanmadan önce 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de ilk Türkiye İktisat Kongresi toplanmıştır (Ülken, 1981). Kongre, çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi temsilcilerinden oluşan 1135 delege, 500’ü aşkın kadın olmak üzere 3000’den fazla dinleyicinin katılımıyla (İnan, 1972) eski gümrük civarındaki Hamparsomyan depoları denilen yerde açılmıştı. Bir tiyatro binasını andıran kongre mahalli dört beş bin kişiyi rahatça alabilecek şekilde düzenlenmişti. Kongre başkanlığına Ticaret Birliğinin başkan adayları olan Kazım Karabekir Paşa seçilmiştir.

Kongrenin amacı, Milli Mücadele esnasında T.B.M.M. idaresiyle sağlıklı ilişkiler kuramamış, özellikle İstanbul ve İzmir’deki Müslüman Türk sermaye çevreleri ile bütünleşmeyi sağlamak, hükümetin toplumdaki tüm kesimlerin sadece siyasi taleplerini değil, iktisadi taleplerini de savunan meşru bir güç olduğunu dünyaya ilan etmek ve Lozan görüşmelerinin çıkmaza girdiği dönemde kongre vasıtasıyla liberal iktisat siyasetine ve yabancı sermayeye karşı olunmadığı hususunda Batı ülkelerine dolaylı güvence vermektir (Yılmaz, 1992).

Açılış konuşmasını yapan Atatürk delegelere, “Sizler doğrudan doğruya milletimizi temsil eden halk sınıflarının içinden onlar tarafından müntahip olarak geliyorsunuz. Bu itibarla, memleketimizin halini, ihtiyacını, milletimizin elemelerini ve emellerini yakından ve herkesten daha iyi biliyorsunuz. Sizin söyleyeceğiniz sözler, alınması lüzumunu beyan edeceğimiz tedbirler, halkın lisanından söylenmiş telakki olunur ve bunun için en büyük isabetlere malik olur. Çünkü halkın sesi hakkın sesidir” (İnan, 1972, 58) diyerek konuşmasının devamında iktisadın öneminden ve Osmanlı döneminde yapılan yanlışlıklardan, kapitülasyonlardan ve Düyun-u Umumiye’ den bahisle, “Hâkimiyet-i Milliye, Hâkimiyet-i İktisadiye ile tersin edilmelidir” demiştir.

Daha sonra Lozan konferansına değinerek burada yaşanan sıkıntıları şu şekilde dile getirmiştir: “Konferanstaki muhataplarımız bizimle üç dört senelik değil, üç yüz ve dört yüz senelik hesabı rü’yet ediyorlar ve hala muhataplarımız Osmanlı Devleti’nin tarihe karıştığını ve bugün yeni Türkiye’nin mevcudiyetini, bunu kuran milletin çok azimkâr, imanlı ve celadeti olduğunu, istiklal-i tamam ve hâkimiyet-i milliyesinden zerre kadar fedakârlık yapmayacağını hala anlayamamışlardır. Bu yüzden İtilaf Devletleri duçar-ı tereddüt oldu. İstedikleri kadar tereddüt edebilirler. Bu millet artık kararını vermiştir. Bu millet için tereddüt devirleri artık çoktan geçmiştir.

“Biz kimseden fazla bir şey istemiyoruz, her medeni milletin malik olduğu şeylerden mahrum edilmemeliyiz” (İnan, 1972; 66).

Konuşmasının sonunda kongrenin son derece önem taşıdığını ve tarihi bir olay olduğuna değinerek kongreyi Misak-ı Millinin ve Teşkilat-ı Esasiye kanunun ilk temel taşlarının atıldığı yer olan Erzurum Kongresine benzeterek ve bu kongrede de memleket ve millet yararına önemli adımlar atılacağını altı çizilmiştir.

Daha sonra söz alan İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt’ta, “Tarihimizi ve iktisat tarihimizi hâlihazırda dâhil olmak üzere geçmiş asırlardan beri dört kısma bölebiliriz” diyerek Osmanlı’nın kuruluşundan Hilafetin intikaline kadar, Hilafetin intikalinden Tanzimat’a kadar, Tanzimat’tan Teşkilat-ı Esasiye Devrine kadar, Yeni Türkiye ve Teşkilat-ı Esasiye dönemleri olarak ayırmaktaydı. Bu devirleri açıkladıktan sonra, iktisadi açıdan alınması gereken acil tedbirleri, meslek teşkilatı, kredi müessesatı, makine devri, iktisat cidaline (savaşına) toplu çıkmak, kendi kendimize yetmek, üretimi artırıp ihracat ve ithalatı denkleştirmek şeklinde sıralamıştır (İnan, 1972; 78).

Kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa da, memleketin iktisadiyatı için şu üç maddeyi temel aldığını söylemiştir: “Birincisi, İnsanlarımızı, hayvanlarımızı, istihsalatımızı (üretimimizi) iyi korumalıyız. İkincisi, İstihsalatımızı (üretimi) çoğaltmak, vapurlarımızı, bilhassa yollarımızı yaparak taşraya sevk etmek, harice

atıp memleketeye para çekmektir. Üçüncü mesele ise sarfiyat ve istihlaki (tüketimi) azaltmaktır” (İnan, 1972; 19-20) diyerek Milleti birlik ve beraberliğe çağırmişti

3.1. Kongrede Kabul Edilen İlkeler ve Kongrenin Sonucu

4 Mart 1923 günü sona eren kongre, Misak-ı İktisadi (İnan, 1972) adında bir belgeyi ortaklaşa kabul etmiştir. Ekonomik olmaktan çok ahlaki nitelik taşıyan bu belgede, Türk Milletinin egemenliğine bağlılığından, tahrifat yapmadığından, çalışkan ve tutumlu olduğundan, birbirini candan sevdiğinden bahsediliyordu (Ökçün, 1968). İktisat Vekili Esat Bey de, bu belgenin bir ekonomik program özelliği taşımadığı kanısındaydı: “Misak-ı İktisadi’yi tab ve neşr ve tevziiden (yayınlanıp dağıtılmasından) sonra görebildim. Umarım ki gelecek seneler Kongrelerden tam manasıyla bir iktisat programı çıkabilecektir (Ökçün, 1968; 334). Fakat daha sonra bu tür bir kongre tertip edilmediğinden, bir ekonomi programı da oluşturulamamıştır. Ancak ekonomik programlar CHP çatısı altında ortaya çıkacaktır.

Ayrıca kongre sonunda çiftçi, sanayici, tüccar ve işçi gruplarınca alınan kararlar 281 maddeden oluşmuştur. Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir:

3.2. Çiftçi Grubunun Kararları

Tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması,
Rejinin kaldırılması
Yükseköğrenim görenlerin bir süre köylerde hizmet etmeleri,
Ziraat kredi işlerinin düzenlenmesi,
Yol vergisinin yol yapımına harcanması,
Taze sebze ve meyve taşımaya yarayacak özel araçların temin edilmesi,
Göllerde balık üretilmesi,
Tamir atölyelerinin kurulması,
Aşarın kaldırılması

3.3. Sanayici Grubunun Kararları

Koruyucu gümrük vergileriyle sanayicinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara muafiyet tanınması,

Sanayinin teşvik edilmesi,
Fabrikatörlere kredi açılması,
Sanayi odalarının kurulması,
Teşvik-i Sanayi kanununun geliştirilmesi (Yılmaz, 1996).

3.4. Tüccar Grubunun Kararları

Ana ticaret bankasının kurulması,
Çalışmakta olan borsaların millileştirilmesi,
Kambiyo dalgalanmaları ve açık piyasa işlemlerine müdahale edilmemesi,
Tekelcilikle savaşılması,
Kömür üretiminin rekabetten korunması,
İpotek karşılığı kredi verilmesi,
Ticari istihbaratın düzenlenmesi,
İktisat öğreniminin yaygınlaştırılması (Aksoy, 1991).

3.5. İşçi Grubunun Kararları

Amele yerine işçi denilmesi,
12 yaşından küçüklerin çalıştırılmaması,
Çalışma süresinin 8 saate indirilmesi,
Ücretlerin para olarak ve gününde ödenmesi,
Kaza ve hayat sigortasının kurulması,
Hammaddelerin işlenmeden ihraç edilmemesi (Ülken, 1981).

İşçi kadınlara doğumdan önce ve sonraya ait olmak üzere 8 hafta ve her ay üç gün izin verilmesi ve bu gündelikleriyle aylıklarının nakit olarak muntazaman ödenmesi, asgari ücretin her üç ayda bir gözden geçirilmesi (Aksoy, 1991).

Kongre sonunda, daha çok özel girişimi öne çıkaran ve yabancı sermayeye kapalı olmayan bir ekonomi politikası benimseniyordu. Bu süreç içinde devlet de, ulaştırma, eğitim ve haberleşme gibi, temel altyapı hizmetlerini oluşturacak ve gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapacaktı. Ayrıca, geçmişte azınlıklar lehine varolan ekonomik yapının, Türk unsuru lehine çevrilmesi tasarlanıyordu (Kepenek, 1990).

Daha sonra göreceğimiz gibi, 1923-1929 ekonomi politikaları, genel olarak kongre kararlarına uygun şekilde olacaktır. Yani özel sektörün öne çıkarılıp, devletin daha çok altyapı yatırımlarına yöneldiği bir dönemdir. Fakat özel kesime öncelik verilmesi liberal politikaları ortaya çıkarmıyordu. Çünkü devlet, demiryolu gibi altyapı yatırımları, gerekse Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi, özel sektöre verdiği desteklerle hep ekonomide varolacaktır. 1930'larda yoğun şekilde yatırımlara girmesiyle de, devletin ekonomideki ağırlığı artacaktır.

Mustafa Kemal'in etkin varlığının hissedildiği kongre, dönemin önde gelen kesimlerini de ortaya çıkarıyordu. Zengin tüccarlar ve büyük arazi sahipleri, önemli ekonomik ve siyasal güce sahiplerdi. Ancak bu gücün, siyasal iktidarı ele geçirecek denli kuvvetli olduğunu söylemek mümkün değildir. O dönemde güçlü bir sanayi kesimi de henüz oluşmamıştı. Bu şartlar, Mustafa Kemal'in ekonomi politikalarındaki belirleyiciliğini öne çıkaracaktır.

Ekonomik kalkınma programını merkezi olması düşünülen CHP, Mustafa Kemal tarafından seçimlerin yenilediği 1923 yılında kuruldu. Yine Mustafa Kemal tarafından hazırlanıp açıklanan seçim bildirisi 9 Ummeden oluşuyordu. Bildiride yer alan 5. ve 9. İlkeler, ekonomi ile ilgiliydi (Giritlioğlu, 1965).

Mustafa Kemal bildiriye hazırlarken, İzmir İktisat Kongresi kararlarından da yararlandığını açıklamıştır. Bildirideki ekonomik ilkeler genel olarak, Türkiye'nin 1931 yılına kadar izlediği ekonomi politikalarına kaynaklık edecektir (Payashoğlu, 1973).

Mustafa Kemal bildiriye hazırlarken, İzmir İktisat Kongresin'de alınan kararların yanı sıra çeşitli bilim adamlarının düşüncelerinden ve halkla yaptığı görüşmelerden de faydalanıyordu. Açıklanan ilkeleri bir siyasi parti için yetersiz bulanlara karşılık Mustafa Kemal, bu ilkelerin pratik amaçlar göz önüne alınarak hazırlandığını belirtmekteydi. Ülkenin acil ihtiyaçları düşünülerek oluşturulan bu bildiride, ayrıntılara inilmek yerine, yapılması en gerekli işler sıralanıyordu. Çünkü ülkenin koşulları, ayrıntılı bir ekonomik programı uygulamaya henüz uygun değildi. Ancak bununla birlikte ulusal egemenlik temel alınmak suretiyle, aşarda halkın şikâyetlerinin dinlenmesi, süratle demiryolu yapımına başlanması, milli bankaların kredi olanağı sağlaması, tütün ekimi ve ticaretine yönelik önlemler alınması, işçileri ve özel teşebbüsü korumaya yönelik kanunlar çıkarılması ve şirketler kurulmasının teşvik edilmesi gibi önemli ekonomik ilkeler kapsamına alınıyordu (Giritlioğlu, 1965).

Öte yandan İzmir İktisat Kongresi kararı ve CHP'nin bildirisinde somutlaşan ekonomik politikalar, kurulan hükümetlerin programlarında da yer almıştır. Ayrıca 1924 yılında Kazım Karabekir başkanlığında CHP'na karşı bir muhalif örgütlenme olarak kurulan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın ekonomik görüşlerinde tutarlılık yoktu. Nitekim Fırka, Şeyh Sait Ayaklanması'nın ardından kapatılmıştır.

4. 1923-1929 Tarım Politikaları ve Tarımsal Gelişmeler

Atatürk'ün 8 Nisan 1923 Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Reisi olarak yayınladığı 8 maddelik beyannamenin 5. Maddesi tarımla ilgili görüşleri içermektedir. Bu maddeye göre, aşar usulünde halkın şikâyetleri giderilecek, tütün tarım ve ticareti milletin azami yararına göre düzenlenecek, Ziraat Bankasının sermayesi arttırılacak ve mali kurumlar çiftçilere kolaylıkla kredi verecek şekilde ıslah edilip, çoğaltılacaktı. Modern tarım makinaları kolaylıkla ithal edilecek ve çiftçilerin bundan yararlanması sağlanacaktı. Hammaddesi ülkede bulunan mamulleri ülkede üretmek için himaye ve teşvik edilecek, ormanlardan yararlanma bilimsel ilerlemeye göre olacak ve hayvancılık geliştirilecekti (Kazgan, 1981). Böylece tarımın biran önce geliştirilmesi için her türlü desteğin verileceği ifade edilmiştir.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde de çiftçi grubunun iktisadi esasları belirlenirken, tarım politikasında uygulanacak politikanın da çerçevesi çizilmiş olunuyordu. Alınan Kararlara göre rejî idare ve usulünün yani

tütün tekelinin kaldırılması kararlaştırılıyordu (Ökçün; 1968). Nitekim bu karara uygun olarak yabancı tütün tekeli kaldırılmış ancak tütün üzerine uygulanan tekell devam etmiş, daha sonraki yıllarda şeker ithalatı, kibrit ve bazı içkiler imalatı, limanlarda boşaltma ve yükleme işleri de devlet tekeline alınmıştır (Yaşa, 1980).

Bir diğer madde ile köylülerin eğitim yoluyla tarımsal faaliyetler için aydınlatılması ve bilgilendirilmesine karar veriliyor, köylerde kurulacak okullarda her okulun beş dönümlük arazisi, ahır, kümesi ile öğretmenin hizmetine sunulması, burada uygulamalı olarak çiftçiliğin öğretilmesinin temin edilmesi karara bağlanıyordu (Yaşa, 1980; 390-391). Daha sonra bu karar doğrultusunda Köy Enstitüsü kurulması yoluna gidilecektir.

Ayrıca kongrede zirai faaliyette hayvan meselesi ele alınmış hayvan cinslerinin ıslahı, hastalıklara karşı mücadele tedbirlerinin alınması, eğitim müesseselerinde hayvan yetiştiriciliği, bakımı ve ıslahına yönelik öğretimin verilmesi ilkeleri benimsenmiştir. Ayrıca tarımda makinalaşmanın zorunlu oluşu ilkeler arasında yer almıştır (Yaşa, 1980).

Öte yandan, çiftçinin durumunun düzeltilmesi için devlet gelirlerinde düşme görüleceğinin bilinmesine rağmen 17 Şubat 1925'te Aşar kaldırılmıştır. 1924 yılında devlet gelirlerinin yüzde 28'ini aşar vergisi sağlıyordu. 1925 yılında İsviçre Medeni Kanunu Kabul edilerek toprağın mülkiyeti konusu yasal temellere oturtuldu. Böylece toprağın sahip değiştirmesine imkân sağlandı. 1927-1929 yıllarında çıkarılan kanunlarla topraksız köylüye devlete ait topraklardan bir bölümü dağıtıldı. Aşar'ın kaldırılması sonucu, devlet bu gelir kaybını arazi vergisi koyarak, tekeller kurarak, harç ve resimlerin oranını yükselterek karşılamaya çalışmıştır (Şahin, 1995).

Arazi vergisi 1926-1929 döneminde hükümet gelirlerinin yüzde 5-6'sını oluştururken, 1929 yılında bu oran yüzde 6.5'a çıkmıştır. Aşar'ın kaldırılmasıyla geçimlik üretimde bulunan çiftçinin bir kısmının elinde Pazar için artık oluşmuş ve bu tabaka dolaysız olarak para ekonomisine girmeye başlamıştır (Keyder, 1993; 43). Aşar'ın kaldırılmasıyla birlikte köylüyü tefecilerin elinden kurtarmak amacıyla önceden kurulan (1924) Zirai Birliklerin kurulması, kooperatifler için kanun ve 1927'de Ziraat Bankası'nın Anonim şirketleştirilmesi izlenmiştir (Kazgan, 1981).

Tarımın gelişmesine etki eden ulaşım da İzmir İktisat Kongresinde çiftçilerin isteklerinden birisiydi. Çiftçiler ulaşım ağının genişletilmesiyle ulaşım hizmetlerinin ucuzlatılması yoluyla mallarının ithal mallarla rekabet imkânı olacağı düşüncesindeydiler. 1923'te Suriye hattı haricinde Türkiye sınırları içinde 3126 kilometre tek hatlı normal ölçüde demiryolu ve 323 kilometre de dar demiryolu vardı. Bu şebeke Osmanlı Devletinin tarım ve hammadde değerlerinin ticaret yoluyla değerlendirilmesi amacına uygun biçimdeydi. Cumhuriyet hükümeti 1924-28 arasında Mecliste yaklaşık 2000 kilometreyi bulacak 7 demiryolu hattı için fon ayrılmasını kabul etti. Bu yollarda eski mantık çerçevesinde demiryollarının geçeceği toprakların mevcut veya potansiyel tarımsal üretim artışlarına göre belirlenmişti. Söz konusu yolların en önemlisi Ankara-Sivas ve Sivas Samsun hatlarıydı.

Demiryoluyla beraber başlatılan karayolu seferberliği sırasında 1924'te tekerlekli araçların kullanabileceği yol uzunluğu 10.000 kilometre idi. 1928'de hükümet toplam 1089 kilometrelik yeni karayolu yapmıştır (Keyder, 1993; 50).

Yine bu dönem içinde tarıma dayalı sanayi kurma çabaları sonucunda Alpulu ve Uşak şeker fabrikalarının kurulmasıyla (1926) üretilen şeker miktarı 4 yıl içerisinde 5 katına ulaşmıştır. Ayrıca 1927-1929 yılları arasında buğday üretimine ayrılan topraklar yüzde 15 genişlemiştir. 1930'lu yıllarda buğday ekili topraklardaki verimlilik bunun sermaye girdisine bağlı olarak yükselmiştir. 1923-1929 arasında tarım sektörünün üretimi sabit fiyatlarla yüzde 115 artmıştır. Tarım üretiminin ihraç edilme oranı ise yüzde 20'dir (Keyder, 1993).

Görüldüğü gibi tarımın kalkınması için devlet öncülüğünde ve desteğinde çok sayıda tedbir alınmıştır. Ancak sanayi alanında ileride görüleceği gibi devlet teşebbüsleri çoğunluğu oluşturduğu halde, tarım sektöründe küçük-büyük bütün özel tarımsal üretim ünitelerinin teşvik edilmesi ana hedef olmuştur.

5. Mali Sektördeki Gelişmeler ve Mali Politikalar

İktisat kongresinde bütün grupların isteği, kredi verecek kurumların oluşması yönünde yoğunlaşıyordu. Bu dönemde ana bankalar kurulurken, İş Bankası (1924), Türkiye Sınai Maden Bankası (1925), Emlak ve

Eytam Bankası (1927) diğer yandan yerel bankalar büyük gelişme göstermiştir. Ulusal banka sayısı 1927 yılında 28 iken 1930 yılında T.C. Merkez Bankası hariç 44'e yükselmiştir. Aynı yıllar içerisindeki ulusal bankaların toplam mevduat içindeki payı yüzde 50'den yüzde 80 dolaylarına çıkmıştır. 30 Haziran 1930 tarihinde Merkez Bankası kurulmuştur. 1923'ün başında Osmanlı Devletinden savaş sonrasında Cumhuriyet rejimine 158 milyon dolaylarında evrak-ı nakdiye (borç para) kalmıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra imzalanan Versailles ve Saint German antlaşmaları ile Osmanlı devletinin çıkardığı kâğıt paralara karşılık olarak Alman ve Avusturya bankalarında bulunan altınlara müttefik devletler el koymuşlardır. Bunun neticesinde Cumhuriyet hükümetine devredilen paraların altın karşılığı yoktu (Akgüç, 1982). Hazine tasarrufunda yarım milyon liralık altın vardı. Kambiyo rejimi serbestti. Dileyen memlekette istediği kadar para ve döviz çıkarabilirdi. Dışalım kısıtlanmıyordu. Paranın dış değeri arz ve talep dalgalanmalarına bırakılmıştı (Ergin, 1981).

1925 yılında yapılan bir antlaşma ile Osmanlı Bankası'nın devlet bankası ve kâğıt para çıkarmakla tek yetkili olma imtiyazı 1935'e kadar uzatıldı (Yılmaz, 1996). Yalnız konulan bir madde ile hükümetin banknot ihracına yetkili bir Türk Bankası kurması halinde bankanın buna bir itirazı olmayacağı, merkez bankasının kurulması kapısı açık bırakılmıştır (Akgüç, 1982).

1923-1929 döneminde para arzı konusunda tek değişiklik 1927 yılında yıpranmış paraların Londra'da Delaure Firması'nın bastığı yeni banknotlarla değiştirilmesi olmuştur (Yılmaz, 1996). Bütçeler; 1924 bütçesi 11,2 milyon, 1925 bütçesi 33,9 milyon lira açık idi. 1926-1929 yıllarına ait bütçeler denk, biraz da fazlalıkla bağlanmıştı. Bunun sonucunda bütçede denklik ilkesi gerçekleştirilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Denk-Bütçe-Düzgün ödeme dönemine girmişti. Ancak denk bütçe sağlanmaya çalışılırken mümkün olduğu kadar dış kaynaklara başvurulamaya çalışılmıştır. Nitekim Atatürk bu konuda şöyle demektedir (İnan, 1972):

“Devlet bünyesini yaşatmak için dış kaynaklara başvurmaksızın memleketin gelir kaynaklarından yararlanma çareleri sağlayacak tedbirler bulmak gerekli ve mümkündür. Azami tutumluluk milli amacımız olmalıdır. Bu nedenle mali konuda yolumuz, halkı zarara sokacak baskıdan çekinmekle beraber, mümkün olduğu kadar dış kaynaklara başvurmadan, yeteri kadar, iç gelir sağlama esasına dayanmaktadır.”

1929 yılı başlangıcına kadar Türk lirasında uluslararası kambiyo piyasalarında önemli bir gerileme görülmemiştir. 1924-1929 yılları arasında Fransız Frangı 9,5 kuruştan 7,7 kuruşa düşerken, İsviçre Frangı 34 kuruştan 37 kuruşa, Dolar 187 kuruştan 196 kuruşa, İngiliz Sterlini 835 kuruştan 956 kuruşa ve Alman Markı 44 kuruştan 46 kuruşa yükselmiştir (Yılmaz, 1996; 208).

Öte yandan, İktisat kongresinde gümrük siyasetine ayrı bir önem verilmiştir. Tespit edilen maddeler, yerli sanayiye korumak için gümrük duvarlarının yükseltilmesi, ihtiyaç duyulan maddeler için düşük gümrük uygulamasına gidilmesi, hammadde ihracının yasaklanması gibi kararlar (Okçun, 1968). Ancak verilen bu kararlar 1929'dan sonra uygulamaya konulabildi. Çünkü Lozan Antlaşmasının Ticaret sözleşmesinin birinci maddesiyle uygulanacak tarifeler 1 Eylül 1916 günü yürürlüğe konulan tarifeye göre belirlenmiştir (Soysal, 1989). Antlaşmanın bu maddesiyle konulan hükümler mali politikada tam bağımsızlığı engellemiştir.

1929 yılında dış ticaret açığı ani bir artışla 101 milyonu bulmuştu. Ayrıca kambiyo piyasasında değeri arz ve talebe bırakılmış olan Türk lirası karşısında dolar 208, Sterlin 1125, Frank 8.1 kuruşa, İsviçre Frangı ise 40.1 kuruşa yükselmiştir. Bunun üzerine hükümet bir tedbirler paketi hazırlayarak resmi döviz akımlarını durdurdu. Dış borçlar ertelendi. Bütçeden tasarruf yapıp birçok devlet görevlisi açığa alındı. Maliye Bakanlığı ile yabancı bankaların ortaklaşa kurdukları 1 Milyon 250 bin sermayeli Konsorsiyum açık piyasa işlemlerine girerek para değerini destekledi. 20 Şubat 1930'da Türk Parasını Koruma Kanunu çıkarılarak döviz alım ve satımı Maliye Bakanlığının kontrolüne bırakıldı (Yılmaz, 1996). Benimsenen Ortodoks para politikası sayesinde fiyat istikrarı sağlanmış, 1922-1927 arasında ilk üç yıl fiyat artışı yüzde 12.5 iken bu oran son iki yıl için yüzde 2 olmuştur (Uludağ, 1990). Bu dönemde banknot dolaşım hacmi değişmemiştir. Bununla beraber para arzı ve bankaların toplam mevduatları 13 Milyondan 113 milyona çıkmıştır (Ergin, 1981).

Kısacası, dönemin genel maliye politikası dış borç almaktan çekinen, istikrarı ön planda tutan ve aynı zamanda ihtiyatlı ve iktisatlı bir maliye politikasıdır diyebiliriz.

6. Sanayideki Gelişmeler ve Sanayi Politikaları

İzmir İktisat kongresinde sanayi grubunun aldığı kararlar sanayinin korunması, özendirilmesi ve finansmanı, yabancı sermayenin memleket için sorun teşkil etmeyecek şekilde ülkeye girebilmesi ana başlıkları altında toplanabilir.

Lozan antlaşmasında Kapitülasyonlar kaldırılmıştı. Fakat 5 yıl süreyle 1916 tarihli Osmanlı gümrük tarifelerinin sürdürülmesi ve halkın gıdası için kaçınılmaz olan kaynakların güvence altına alınması ve ulusal ekonomik faaliyetlerin dışında devletin güvenliği, salgın hastalıklar, afyon ve zehirli maddelerin kullanımını engelleme, altın çıkışını engelleme, kamu tekellerini kurma ve destekleme dışında Türkiye'nin İthalat ve ihracatına ambargo konmaması kararlaştırılmıştı. Yine Lozan Antlaşmasına göre, mübadele işlemine tabi tutulan insanlardan dışardan gelen Türklerin tarım kökenli, mübadeleyle gidenler ise tüccar, sanayici ve serbest meslek sahibi kişilerdir. Ayrıca Şirket sermayelerinin ve emeğin yüzde 15'ini Türkler, sermayenin yüzde 50'si ve emeğin yüzde 60'ını Rumlar oluşturuyorlardı. Bu uzun sürede ekonominin millileşmesine yardımcı olmasına rağmen, kısa sürede Türk sanayinin gelişmesinde olumsuz etki yapmıştır (Korum, 1982). Bununla birlikte gümrük tarifelerinin yükseltilmesi 1929 yılında çıkarılan "Gümrük Tarifesi Kanunu" ile mümkün olmuştur.

Sanayinin özendirilmesi konusunda, 1923 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanununda 1924 yılında değişiklik yapılmış ancak istenilen ölçüde bir gelişme sağlanamamıştı. Nitekim gelişmeyi daha da hızlandırmak için 28.5.1927 tarih ve 1055 Sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarıldı (Tezel, 1986; 263). 15 yıl yürürlük süresi olan bu kanunla amaç, milli sanayimizi teşvik etmek, yeni sanayi kuruluşlarının açılmasını sağlamak, girişimcilğe alışkın olmayan Türk iş çevrelerini teşvik ederek şirketleşmeyi sağlamaktır. Kanunla, sermaye birikimi artırılacak ve özel sektör eliyle sanayileşme sağlanacaktı. Yerli ve yabancı büyük sanayi tesislerinin kurulması teşvik edilmekteydi. Kanunla girişimcilere tanınan ayrıcalıkları üç grupta toplayabiliriz. Bunlar:

- 1- Yatırımın ve üretimin maliyetini düşürücü ayrıcalıklar,
- 2- Girişimcilerin gelirini artırıcı ayrıcalıklar
- 3- Bölgesel tekel hakları verilerek özel sektörün sanayi kurmasını özendirici ayrıcalıklardır (Türkdoğan, 1988; 459).

1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu, bir yandan yerli sanayii teşvik ederken, öte yandan da özel sanayii koruma önlemlerini getiriyordu. Tarihi 1863'e kadar inen önceki sanayi teşvik önlemlerinden, 1927 teşviklerinin belirgin farkları bunlar olmaktadır. Kanunu sanayi sektörüne getirdiği teşvik edici önlemleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Belediye sınırları dışında ve 10 hektara kadar arsanın bedelsiz, belediye sınırları içinde ise 10 yıl içinde ödemek üzere özel kesime devri,
- 2- Arazi kazanç vergisi dâhil olmak üzere birçok vergiden ve resimden muafiyet, altyapı yatırımlarında kolaylık sağlanması,
- 3- Sanayi kuruluşlarının yatırımlarında kullanılacak her çeşit inşaat malzemesinin, üretimde kullanılacak hammaddenin gümrük vergisinden bağışık olarak ithalatı,
- 4- Sanayi kuruluşlarının yapı malzemesi ile makine ve gereçlerinin ülke içi demiryolu ve deniz yolunda yüzde otuz indirimle taşınması, yararlanamayanlara aynı miktarda prim verilmesi,
- 5- Sanayi kuruluşlarına yıllık imalat değerinin yüzde 10'una kadar prim verilmesi,
- 6- Devlet tekelinde bulunan tuz, ispirto vb. malların cari fiyatlarından indirimle veya karşılığında prim verilmesi,
- 7- Dışalım (ithalat) malına oranla yüzde 10 pahalı olsa da devlet kuruluşlarına ülke içinde üretilmiş malları kullanma zorunluluğu.

Yasanın getirdiği teşviklerden de anlaşılacağı gibi, geniş ölçüde bir kamu fonunun özel sektöre aktarılması amaçlanmıştır. Yasa, özel sektör yoluyla hızla sanayileşme konusunda iyimser beklentiyi artırırken, sermaye çevrelerinde de çok olumlu karşılansmıştır. Yasa tümüyle incelenip yorumlandığında, Türkiye'de bu dönemde özel sektör eliyle sanayileşmenin öngörüldüğü anlaşılır. Hükümetin bu yoldaki gelişmeleri hızlandırdığı görülür (Gürsoy, 1974).

1942'ye kadar bazı değişikliklerle uygulanan Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanan kuruluşların sayısı 1927'de 342 iken, 1932'de 1473'e yükselmiştir. 1932'den sonra ise düşüş gözlenmektedir (DPT, 1973). Bundan Devletin özel sektöre dayalı politikadan, kamu ağırlıklı politikaya yönelmesinin etkisi olmuştur. Ayrıca 15 yıl olarak çıkarılan yasadaki teşviklerin 5 yıl sonra yani 1932'de kaldırılma yoluna gidilmesi, o dönemin bazı siyasi ve özel sermaye çevrelerinde tepkilere yol açmıştır (Tezel, 1973).

Öte yandan, sanayinin durumunu ortaya koymak için 1927 yılında Cumhuriyet döneminin ilk sanayi sayımı yapılmıştır. 1927 Sanayi sayımı yöntem ve kapsam olarak Türkiye'de uygulanan ilk genel sanayi sayımı olarak kabul edilmektedir. Sayım sonuçlarına göre, sanayi işletmelerinin yüzde 43.6'sı tarımsal hammaddelerin basit dönüşümünü sağlarken, yüzde 33.8'i dokuma sanayiinde, yüzde 22.6'sı maden, metal, toprak ve makine sanayi yan dallarında faaliyet gösteriyordu (Şahin, 1995). Yani tarım ürünleri sanayi birinci sırada yer alırken, ikinci sırada dokuma ve üçüncü sırada maden sanayi gelmiştir.

İktisat Kongresinde sanayi bankalarının kurulmasıyla ilgili olarak alınan karar gereği, daha önce bahsettiğimiz gibi İş Bankası, Sanayi ve Maden Bankası ve yerel nitelikli bankaların kurulmasıyla kredi imkânları artırılmıştır.

Ayrıca ekonominin gelişimini hızlandırmak amacıyla 25 Haziran 1927 tarih ve 1170 Sayılı Kanun'la Yüksek (Ali) İktisat Meclisi kurulmuştur. Y. İktisat Meclisi, danışma niteliğinde olup, ekonomik gelişmenin hızla sağlanması ve bu doğrultudaki güçlükleri giderme yollarının aranması amaçlanmaktaydı. Başkanı Başbakanı. İkinci Başkanı ise İktisat Vekili idi (Tekeli, 1982).

Yine 1928 yılın Ticaret ve Tarım Bakanlıkları birleştirilmişti. Bu birleşme sonrası 21 Aralık 1928 tarihinde İktisat Vekâleti kuruldu. Bu yeni düzenlemeyle ekonomik çalışmalar birleştirilmiş oluyordu. Bu uygulama, 1928'deki ekonomik düzenlemelerin bir parçası olup, yönlendirici kararların üst düzeyde daha kolay alınmasını sağlamaya yönelikti. Ekonomi politikaları bu şekilde tek elden yönetilmesi sağlanacaktı (STB, 1977).

7. Yabancı Sermaye

İzmir İktisat Kongresinde yabancı sermayeye karşı bir tavır alınmamış ancak yaklaşımlar daha ihtiyatlı olmuştur. Atatürk bunu şöyle ifade etmektedir:

“İktisadiyat sahasında düşünür ve konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız, hayır bizim memleketimiz vasidir. Çok şey ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız” (Ökçün, 1968; 252-253).

Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bey de bu konuda Atatürk ile aynı görüştedir:

“...biz Türkiye'yi, iktisadiyatını bir esirler ülkesi halinde ecnebi sermayesinin eline terk ve tevdi edemeyiz. Fakat memleketimizde meşru bir surette kazanmak yaşatmak isteyen yabancı sermayesine kanun ve nizamlarımıza tabi olmak üzere Türkiyelilerden fazla bir imtiyaz, bir hile ardında koşmamak suretiyle memleketimizde her türlü teşkilatı, hatta diğer milletlerin gösterdiği tahsilattan fazla kolaylıkları irae etmeğe her zaman hazırız” (Ökçün, 1968; 263).

Nitekim İktisat Kongresi'nin yabancı sermaye hakkında hükümete sunduğu esaslar bu görüşler doğrultusundadır. Yabancı sermayeden vazgeçilemeyeceği, ancak bunu zararına olmayacak bir şekilde temin edilmesinin gereğine işaret edilmektedir. Yabancı sermayenin gireceği alanların tespit edilmesi, Türk olmayan işletmelere imtiyaz verilmemesi, bunların hükümetle hiçbir mukavele imzalamamaları hususlarında teklifler sunuluyordu.

1923 yılında Türkiye'de tahminen 63.4 Milyon Sterlin dolayında yabancı sermaye bulunuyordu. Yabancı sermaye firmalarının toplam sayısı 93 olup bunların sadece 12'si imalat sektöründe, 6'sı madencilikteydi.

1923 yılında, İstanbul'daki tramvay, telefon vb. şirketler ile Aydın demiryolu şirketi gibi yabancı şirketlerle Osmanlı Devletindeki ayrıcalıkların yenilendiği bir anlaşma imzalandı. 1924 yılında, yabancıların taşınmaz mal edinmelerini engelleyen kanun kaldırılarak teşvik-i sanayi kanunundan yabancı şirketlerde yararlanmaya başladılar.

Osmanlı Devletinden kalan ayrıcalıklı şirketlerin çoğu varlığını korurken, cumhuriyet hükümeti ticaret, madencilik, yapım ve taşımacılık alanlarındaki yabancı sermayeli şirketlere ayrıcalık tanımıştır. Bunlardan bazıları, 1925'te İzmir Telefon Şirketi (İsveç), 1927 Zingal Ormanlık Şirketi (Belçika), 1928 Adana

Elektrik Şirketi (Almanya), 1929 Ford Şirketi (Amerika), Kömür ve Madencilik Şirketi (Fransız) dır (Tezel, 1973).

Yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi çeşitli biçimlerde olmuştur. Bazı yabancı şirketler ve firmalar Türkiye'de faaliyet göstermek amacıyla ülkemizde şube açmışlardır. Bazı hallerde de yabancı sermaye Türk Kanunları uyarınca kurulan Türk anonim, limited ya da kollektif şirketleri aracılığıyla Türkiye'de faaliyet göstermiştir (Ökçün, 1968). Bu arada yabancılarla Türklerin ortak kurduğu şirketler de vardı. Yabancıların büyük pay sahibi olduğu bu şirketlerde Türk ortakların bürokratik işlemleri kolaylaştırmak yönünde kullanıldığı görülmüştür (Keyder, 1993).

1920-1930 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinin uğraşı alanlarına göre dağılımı, bu devrede (yerli ve yabancı sermayeli) özel teşebbüsün, anonim şirketlere yansıdığı ölçüde, yatırım ve uğraşı tercihlerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönem içinde, çoğunlukla tarımsal ve ticari kredi ihtiyacını karşılamak üzere bankacılık alanında çok yoğun bir anonim şirketleşme hareketinin mevcut olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla, maden üretimi, gıda sanayii, elektrik ve hava taşıma üretimi, dokuma sanayii, çimento sanayii, devletin imtiyaz olarak verdiği tekeller, ticaret, devletin tekel olarak verdiği liman hizmetleri, çeşitli hizmetler, otel ve kaplıca işletme, kimya sanayii, genel olarak ulaşım, inşaat, matbaacılık ve yayın ve tarım izlemektedir. Özellikle, ödenen sermayeye göre düzenlenen bu sıralamada yapılabilecek en önemli gözlem "temel sanayinin" bulunmamasıdır. Bu gözlem 1927 tarihli sanayi sayımında elde edilen verilerle de doğrulanmaktadır. İmalat sanayi alanında yakın Pazar için üretimde bulunmak üzere kurulan anonim şirketlerin, gerçekleştirebildikleri ithal ikamesi bakımından, ekonomiye katkısı olduğu söylenebilir. Ancak, temel sanayiye yönelmeyen bu anonim şirketleşme sürecinin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan sanayileşmemiş tarımsal yapıyı çok fazla ileriye götürdüğü söylenemez (Ökçün, 1968).

8. GSMH ve Ekonomik Sektördeki Gelişmeler ve Dış Ticaret Hadleri

1923 ile 1929 arasında tarım sektörünün üretimi sabit fiyatlarla ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 16, imalat sektörünün yüzde 8.2 ve hizmetler sektöründe yüzde 7.9 olmuştur (Yemişçi vd., 1993, s.22-23).

		GSMH Sektör Payları ve Büyüme Hızları						
		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Tarım	Sektör Payı	43.1	47.8	44.7	49.9	39.5	42.4	49.8
Tarım	Büyüme - Hızı (%) -		27.2	5.6	31.8	-30.9	19.2	42.6
Sanayi	Sektör Payı	10.6	8.5	8.9	8.7	11.9	10.6	9.1
Sanayi	Büyüme - Hızı (%) -		-7.1	17.9	14.8	19.4	-0.6	3.8
Hizmetler	Sektör Payı	67.4	60.8	64.2	58.8	72.3	68.2	59.3
Hizmetler	Büyüme -Hızı(%) -		3.5	19.2	8.2	7.3	4.7	5.7

Tarım sektöründeki büyüme, 1927 yılı hariç ülke topraklarının Savaş sonrası üretime açılması ve genişletilmesi, dışardan gelen göçün tarıma yönelik olması, hava şartlarının iyi gitmesi, aşarın kaldırılması ve devletin tarımda makineleşme yönünde tarım makinelerinin ithalinde kolaylık sağlanması, demiryollarının yapılmasına hız verilmesiyle ürünün ihracatının kolaylaştırılmasına bağlanabilir.

1923 yılında sanayi sektörünün gayri safi milli hasılasındaki payı yüzde 10.6 iken 1927 yılında 11.9 ile 1920'lerin en yüksek değerine çıkmıştır. Yine 1925-1927 yılları arasında sektörel büyüme hızı tarım ve hizmet sektörüne göre yüksek olmuştur. Buradaki gelişmenin nedeni olarak, yabancı sermayenin un ve çimento gibi alanlara kayması, öte yandan devletin sanayiye sübvanses etmesi ve teşvik yasasından yararlanarak kurulan firmalar gösterilebilir (Keyder, 1993).

Hizmetlerdeki gelişmeler, genel olarak demiryolları, devletin kurduğu bankalar yanında yerel ve yabancı bankaların aracılığıyla olmuştur. 1927 yılına kadar yavaş giden demiryolları yabancı firmalara ihale edilmesinden sonra demiryollarının yapımı hızlanmış ve 1929 yılından sonra 1000 kilometre demiryolu hizmete açılmıştır. İnşaat sektörü sadece devlet tarafından yapılan binalarda artış göstermiştir (Keyder, 1993).

9. 1923-1929 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi (Milyon TL)			
	İTHALAT	İHRACAT	AÇIK
1923	144.8	84.7	60.1
1924	193.6	158.9	34.7
1925	241.6	192.4	49.2
1926	234.7	186.4	48.3
1927	211.4	158.4	53.0
1928	223.5	173.5	50.0
1929	256.3	155.2	101.1

Türkiye'nin sanayi ihraç ürünleri mevcut değildi. Tarım ürünleri ihraç ediyordu. İhracat 1926 yılına kadar önemli bir artış göstermiş ancak daha sonra tedricen azalmıştır. İhraç ürünleri genelde tütün, kuru üzüm, pamuk, incir vs iken (Yılmaz, 1996), ithal ürünleri ise, pamuklu, yünlü, ipekli ve keten mallar, şeker, kahve, petrol ve türevleri, ulaşım araçları ve cam eşya sayılabilir (Keyder, 1993).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ticaret yaptığı ülkeler, İtalya dışında Osmanlı Devletinin ticaret yaptığı ülkelerdi (Yılmaz, 1996). Lozan antlaşması nedeniyle gümrük tarifeleri 5 yıl uzatılmıştı. Bunun neticesinde de dış ticaret açık vermeye devam etmiştir. 1925'lerde ticaretin yoğunlaştığı ülke İtalya'dır. Bunun arkasından Almanya ve İngiltere gelmektedir (Özatesler, 1995).

1923-1925 arası ihracat artmıştır. 1927 yılından itibaren ise dünya konjonktüründeki değişimler sebebiyle ihracat düşmeye başlamıştır. 1929'a kadar artan ithalat gümrük tarifelerinin yükseleceğini bekleyen ithalatçıların stokçuluğa başlamaları, 1929 yılında dış ticaret açığını iki katına çıkarmıştır. 1928 yılında dış ticaret hacmindeki azalmanın 1929'da hızlanması dünya ekonomik bunalımının Türkiye'de hissedilmesinin neticesidir. Bunalım, ihraç mallarının fiyatlarında ve paranın değerinde düşmelere yol açmış, ihracat miktarı olarak artmasına rağmen fiyatların düşmesi, ihraç değerinin azalmasına neden olmuştur (Şahin, 1995).

9. Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye Etkileri

Önce ABD'de başlayıp zamanla tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalım, 1929 yılından itibaren şiddetli etkileri ile 1941 yılına kadar sürmüştür. Nedenleri çok çeşitli olan ve öncelikle ABD'nin sosyo-ekonomik yapısını etkileyen ekonomik bunalım, giderek tüm dünya ülkelerini sarsacak boyutlara varmıştır. Bu durum karşısında dünya ülkeleri, içe dönük önlemler alarak bunalımı hafif atlatmanın yollarını aramışlardır. ABD'de Franklin D. Roosevelt, 1933'te "New Deal" adını verdiği programla ekonomiyi iyileştirmeyi başarmıştı. Bu devletin ekonomiye müdahalesi olan bir uygulamaydı.

1929 dünya ekonomik bunalımı Türkiye'yi de etkilemiş ve bir takım sorunlar ortaya çıkmıştı. Bu sorunları kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Dış ödemeler dengesi açık vermiştir.
- 2- Türk parasının dış değerinde ilk yıllarda önemli düşmeler olmuştur.
- 3- Dış ticaret hadleri Türkiye'nin aleyhinde gelişmiştir.
- 4- Türkiye deflasyona girmiştir.
- 5- İç ticaret hadleri özellikle tarımsal ürünler aleyhine gelişmiştir.
- 6- Tarımsal alanda ve özellikle sanayi ürünlerinin ekim alanlarında bir daralma olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1982).

Bütün bu sorunların üstesinden gelebilmek için hükümet bir dizi önlemler alma yoluna gitmiştir. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulması, Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununun çıkarılması ilk alınan önlemler arasındadır.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, T.B.M.M. Başkanı Kazım Özalp başkanlığında, 1929 Aralık ayında kuruldu. Tüm Milletvekilleri cemiyetin doğal üyesi sayılırken, Mustafa Kemal de cemiyeti kendi himayesine alıyordu. Cemiyet halkı tutumluluğa ve tasarrufa alıştırtıp, yerli malların kullanımını artırmayı, böylelikle de, ithalatın kısılıp yerli üretimin çoğalmasını amaçlıyordu (Tekeli ve İlkin, 1982).

Özellikle lüks ithalatın azalıp, yaygın ve basit yerli üretimin artması, tüketim alanında sosyal dengeyi sağlayacaktı. Bunların yanı sıra cemiyet, Milli İktisat ve teşkilatlanma yönünde öneriler de hazırlayacaktı. Cemiyet Mustafa Kemal'in himayesinde olmasına karşın, bir kamu kuruluşu olarak değil, özel bir kurum şeklinde örgütlenmişti. Böylece cemiyetin tepkilerden bağımsız çalışması amaçlanıyordu. Cemiyet kısa zamanda ülkeye yayılmış ve 273 şube açmıştır. Sanayi ve ziraat kongreleri düzenlemek dışında cemiyet, ekonomik sorunların halk kitlelerine iletilmesine yardımcı olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1982).

Kriz en ileri kapitalist ülkelerde bile, liberal politikaların geçerliliğini tartışma konusu yapıyordu. Devletin ekonomideki ağırlığını artırması, tek çıkış yolu olarak gösteriliyordu. Nitekim pek çok kapitalist ülkede devlet, ekonomiye daha çok müdahalede bulunmaya başlayacaktır. Türkiye açısından da 1930'lar bu sonucu getirecektir.

Bu krizin, Türkiye açısından en önemli sonuçlarından birisi de, toplumsal değerlerde değişikliğe yol açmasıdır. Kriz, Cumhuriyet döneminin başlangıcındaki büyük toprak sahibi, tüccar, bürokratik kesim koalisyonunda bir ayrılmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu koalisyonda en güçlü kesim olan büyük toprak sahipleri en çok kaybedenlerdir. Tüccarlardan özellikle ihracatla ilgili olanlar, kaybedenler arasındadır (Tekeli ve İlkin, 1982).

Tarım kesiminin de krizden kurtulabilmesi için, ürünlerini iç pazara satması gerekiyordu. Bu yüzden iç pazarın kuvvetlenmesi, yani sanayileşmenin ilerlemesi gerekiyordu. Özel sanayi kesiminin, henüz böyle bir iç talebi yaratacak gücü yoktu. Bu nedenle büyük arazi sahipleri devletin sanayileşmeye öncülük etmesinden yanaydılar. Böyle bir oluşum ticaret kesiminin aleyhineydi. Çünkü iç pazarın kuvvetlenip devletin ekonomiye ağırlığını koyması, özellikle dış ticaret karlarını sırlayacaktı. Böylece iki güçlü kesim arasında uyumsuzluk ortaya çıkıyordu. Devletin ekonomideki gücünü çoğaltılması, bir anlamda ticaret kesiminin geri planda kalmasına neden olacaktır (Tekeli ve İlkin, 1982).

20 Şubat 1930 tarih ve 1567 Sayılı "Türk parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun" un çıkarılması ile ise, Hükümetin döviz piyasasına yakından müdahalesine olanak veriyordu. Yine bu yasayla, paranın değerini düşürmeye çalışanlar ağır bir şekilde cezalandırılacaktı (Kuruç, 1987).

Döviz piyasasında alınan bu önlemler, istikrarı sağlama da başarılı olamıyordu. Çünkü ülkede para politikasını kontrol edecek ve ona şekil verecek bir Merkez Bankası yoktu. Bu görevi yapacak Bankalar Konsorsiyumu, Maliye Bakanlığı ile bankalar arasında özel bir şirket olarak kurulmuştu (Alanay, 1937).

Merkez Bankası'nın kuruluşu ile ilgili yoğun çalışmalar 1926'dan sonra başlatılmıştı. 1927-1928'deki ekonomik şartlar ve 1929'dan sonra etkileri hissedilen bunalım, Merkez Bankası'nın kuruluşuna giden gelişimi hazırlamıştır (İlkin, 1975). Daha sonra 26 Mayıs 1930'da Başbakanlığa sunulan ve Bakanlar Kurulu'nda görüşülen Merkez Bankası Kanun Tasarısı son şeklini 11 Haziran 1930'da "T.C. Merkez Bankası Kanunu" olarak almış ve yasallaşmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1920).

Bu gelişmelerin yanı sıra hükümet, bir iktisadi program hazırlama yoluna gitmiştir. Daha önce İktisat Vekili Şakir Keskibir tarafından hazırlanan bir program yeterli bulunmadığından, İnönü ve arkadaşları yeni bir program hazırlığına girmişlerdir. Hazırlanan program, devlete aktif bir ekonomik rol vermese de, devletin düzenleyici görevini öne çıkardığından, devletçiliğe giden yolu açmıştır. Ayrıntılı öneriler getirmekten uzak olan program, Mustafa Kemal tarafından yeterli bulunmamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1920).

Sonuç

1923'lerin Türkiye'sinde Osmanlı döneminden devralınan sanayi yeterli değildi. Ayrıca büyük ölçüde sermaye, işgücü, ulaşım, teknoloji, bilgi ve tecrübe yetersizliği mevcuttu. Bu yetersizliklere rağmen hızlı bir kalkınma çabası içine girilmiş ve ekonomik çözümler aranmıştır. Nitekim daha Cumhuriyet bile ilan edilmeden İzmir İktisat Kongresi toplanmış ve burada alınan karar gereği özel sektörü geliştirme politikası benimsenmiştir. Zira devlet her alanda yeterli olamadığından, ülke ekonomisini iyileştirecek tek çözüm yolu olarak liberal ekonomi politikası görülmüştür. O yılların şartları böyle bir politikayı zorunlu kılmıştır.

Ele aldığımız dönemde İzmir İktisat Kongresi kararları doğrultusunda liberal ekonomiye geçiş hedeflenmiştir. Ancak özel sektörün mali güçten ve kadrodan yoksun olması ülkenin ihtiyacı olan ekonomi ve altyapı yatırımlarında devletin öncülük etmesini zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

1923-1929 döneminde, milli anlamdaki düşüncelerin ağırlık kazandığı bir anlayış esas alınmıştır. Bu yaklaşımla milli iktisat anlayışı öne çıkmış ve yerli iş adamı yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra sanayileşme ve tam bağımsızlık hedefleri de ön plana çıkıyordu. Ayrıca, ekonomik kalkınmanın sınıf çatışmalarına meydan vermeden, dengeli bir gelir dağılımıyla gerçekleştirilmesi düşünülmekteydi. Böylece ekonomik gelişme sosyal adalet ilkesi gözetilerek sağlanmaya çalışılacaktı.

Dönemin ekonomi politikalarının oluşturulma biçimi, döneme özgü koşulları içeriyordu. T.B.M.M. içinde tek parti olan CHP, ekonomi politikalarının oluşturulma merkeziydi. CHP içinde de, hükümet ve bakanlıklar ekonomi politikalarının belirleyicisi durumundaydı. Dönemin para ve kredi faaliyetleri, 1930 yılında Merkez Bankası kuruluncaya dek, Osmanlı Bankası, Deutsche Bank ve Ziraat Bankası gibi yerli ve yabancı bankalar tarafından yürütülmüştür.

1923-1929 arasında, daha çok özel sektör öncülüğünde kalkınma denemesine girişiliyordu. Devlet demiryolları gibi altyapı hizmetleri ve Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi teşvik tedbirleriyle bu politika desteklenmiştir. Ancak, bu uygulamanın yeterli sonucu vermemesi ve ardından gelen dünya ekonomik krizi, devletin ekonomideki ağırlığını artırmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak 1923-1929 yılları arasında yapılan ekonomik faaliyetler dönemin olumsuz şartları da göz önüne alındığında birer ekonomi ve alt yapı devrimi olarak nitelendirilebilir. Atatürk, gelişme ve hızlı kalkınma sağlayabilmek için büyük çabalar içinde olmuştur. Dönemin sosyo-ekonomik sorunlarını aşabilmek için çağdaşlaşmanın zorunlu olduğunu esas alan Atatürk, toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatı ülke ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmiştir. Tüm bunları gerçekleştirirken de akılcı ve bilimci bir dünya görüşünü ilke edinmiştir.

Kaynakça

Akgüç, Öztin. (1982). Atatürk Dönemi Bankacılık. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi (ss. 150-160). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Aksoy, Yaşar. Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat 1923), İstanbul, Mayıs Matbaacılık, 1991.

Alanay, Tefik. Türkiye'de Döviz Kontrolü ve Milli Parayı Koruma, İstanbul, 1937.

Aybars, Ergün. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. I, İzmir, 1984.

Çavdar, T. (1983). Devralınan İktisadi Miras. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (C. 4, s. 1049). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çolaşan, E. (1981). Kurtuluş Savaşı Bütçesi. *Milliyet*, 23 Şubat.

DPT (1973), Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, Ankara.

Ergin, F. (1981). Atatürk Döneminde Emisyon Hareketleri Ve Politikası. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Giritlioğlu, Fahir. Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii, C. I, Ankara, 1965.

Gürsoy, B. (1974). Türkiye'de Sanayileşme ve Kamusal Kredi. Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye'de Sanayileşme Sorunları Semineri, Ankara.

İlkin, S. (1975). Türkiye'de Merkez Bankası Fikrinin Gelişimi. Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

İnan, Afet. Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Ankara, TTK Yayınları, 1972.

Kazgan, H. (1981). Atatürk Döneminde Tarım Politikası. Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Kepenek, Yakup. Türkiye Ekonomisi, Ankara, Verso Yayıncılık, 1990.

Keyder, Çağlar. Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye 1923-1929. İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

Korum, U. (1982). 1923-1929 Döneminde Türkiye'de İmalat Sanayi ve Sanayi Politikaları. Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal

Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü-Türkiye Ekonomi Kurumu (ss. 63-87). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Kuruç, Bilsay. Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, Ankara, 1987.

Ökçün, Ahmet Gündüz. Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968.

Özatesler, M. (1995). "Türkiye'de Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası", Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1 (10): 221-248.

Payaslıoğlu, Arif Turgut. Türkiye'de Siyasal Partilerin Ekonomik Görüşleri, İstanbul, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1973.

STB (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı) (1977), Sanayi Hamlesi. Ankara.

Soyal, İsmail. Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1949, C. 1, Ankara, 1989.

Şahin, Hüseyin. Türkiye Ekonomisi, 3. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1995.

Şaylan, G. (1983). Cumhuriyet Bürokrasisi. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (C. 2, ss. 9). İstanbul: İletişim Yayınları.

TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) Tutanak Dergisi, C. 20, 11 Haziran 1920.

TDK (1983), Türkçe Sözlük C. 2, Ankara, TDK Yayınları, 1983.

Tekeli, İlhan. ve İlkin, Selim. Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara, 1982.

Teşvik-i Sanayi Kanunu, 15.6.1927 tarihli Resmî Gazete.

Tezel, Sezai Yahya. Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Ankara, 1982.

Tezel, Sezai Yahya. Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara, Yurt Yayınları, 1986.

Tokgöz, Erdinç. Atatürk Dönemi İktisadi Politikaları, Ankara, H.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2001.

Türkdoğan, Orhan. Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.

Uludağ, İlhan. Türkiye Ekonomisi. C. 2, İstanbul, M.Ü. Bankacılık Yayınları, 1990.

Ülken, Y. (1981). İzmir İktisat Kongresinin Anlamı ve Değerlendirilmesi. Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, Yapı Kredi Halkla İlişkiler ve Kültür Yayınları.

Yaşa, Memduh. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi. İstanbul, Akbank Yayınları, 1980.

Yemişçi, F., Kösetorunu, Alen ve Taşkın, G. (1993). "1923-1993 Döneminde Türkiye Ekonomisine Genel Bakış", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi Cumhuriyetin 70. Yıl Özel Sayısı, s. 22-23.

Yılmaz, Faruk. Devlet Borçlanması ve Osmanlı'dan Cumhuriyete Kadar Dış Borçlar, İstanbul, Birleşik Yayıncılık, 1996.

Yılmaz, Murat. İktisattan Siyasete İktisat Kongreleri, Ed.: Mustafa Şahin. Ankara, Öz-İplik İş Sendikası, 1992.